

РОЗДІЛ I

ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ, МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

УДК 327(075.8)

Шергін С. О.

ПОЛІТОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВІЙН

У статті викладено класифікацію війн з позицій теорії політичної науки. Основну увагу приділено парадигмальній та концептуальній інтерпретації сучасних збройних конфліктів у міжнародних відносинах.

Ключові слова: *війна, держава, цивілізація, міжнародні відносини, збройний конфлікт.*

Шергін С. А. Политологическая классификация войн.

В статье классифицируются войны с позиций теории политической науки. Основное внимание уделено парадигмальной и концептуальной интерпретации современных вооруженных конфликтов в международных отношениях.

Ключевые слова: *война, государство, цивилизация, международные отношения, вооруженный конфликт.*

Sherhin S. O. Politological Classification of Wars.

In the article the war is classified in terms of political science theory. The main attention is paid to paradigmatic and conceptual interpretation of contemporary military conflicts in the international relations.

Keywords: *war, state, civilization, international relations, military conflict.*

Історія людства невід’ємна від збройних конфліктів і війн, кількість яких не піддається точному обчисленню, так само як і число їхніх жертв. Тільки після закінчення Другої світової війни на планеті відбулось близько 200 міжнародних і внутрішніх військових конфліктів, число яких продовжує збільшуватися. У наш час збройні конфлікти регулярно відбувають в різних регіонах Землі і стають характерною ознакою міжнародних відносин. Тому можна стверджувати, що конфлікти є однією з форм розвитку світового політичного процесу, основну роль у яких відіграють держави. За словами французького соціолога Р. Арона (1905-1983), відносини між державами відзначаються тим, що вони постійно знаходяться «в тіні війни». Інтерес дослідників різних епох до конфліктів був постійним, а теорія конфліктів порівняно нещодавно виокремилась в особливу наукову галузь (конфліктологію).

Мета статті та постановка проблеми зумовлені дослідницьким завданням класифікувати феномен сучасних війн з позицій парадигм політичної науки.

Варто зазначити, що перші спроби системного визначення сутності і причин конфліктів і війн між державами відносяться до епохи античності. Серед мислителів цієї доби відрізняються погляди давньогрецького історика Фукідида, які були викладені у його вісьмитомній «Історії Пелопоннеської війни». За основу аналізу природи та генезису війни було покладено комплекс соціально-психологічних і політичних чинників. Поняття «людська природа», «державний інтерес», «зростання могутності», «використання сили», «порушення миру» тощо потрапили в арсенал сучасної міжнародно-політичної науки. Фукідида можна вважати засновником реалістичного (раціонального) тлумачення міждержавних відносин у контексті теорії «балансу сил». Погляди давньоримських мислителів на їхню природу також мали раціональні пояснення і виходили з інтересів Римської імперії. Варто додати, що в період Середньовіччя природа війн трактувалась в основному з релігійних позицій як «Воля Божа».

У подальшому реалістична традиція була представлена у концепціях Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Е. де Вателя і, в найбільш завершеній формі у Карла фон Клаузевіца, який вважав війну «продовженням політики іншими засобами». Зазначені мислителі робили наголос на «агресивній» сутності людини, а війни визначали як «природний» стан міждержавних відносин. Правові регулятори міжнародного миру вважались другорядними і такими, що діють лише за умов політичної і силової рівноваги (Г. Гроцій, І. Кант, Г. Гегель). У сучасному вимірі ці погляди на сутність війни були побудовані на засадах двох наукових парадигм – реалізму та ідеалізму

У ХХ ст. сутність збройних конфліктів і війн розглядалась в контексті аналізу міжнародних відносин і світової політики. Роботи Р. Арона, Б. Бутуля, А. Волферса, К. Волтца, М. Каплана, Дж. Кеннана, Г. Кіссінджера, Г. Моргентау, Р. Нібура, К. Райта, Д. Сінгера, Р. Снайдера, Дж. Розенау, К. Томпсона та інших дослідників набули поширення після закінчення Другої світової війни. У цілому вони заклали нову галузь у соціології та політології **пoлeмoлoгiю** – науку про війну, конфлікти та інші форми соціальної агресії.

Різні типи міжнародних конфліктів можна класифікувати відповідно до ступеня їх нормативного регулювання, тобто норм міжнародного права. Суверенні держави розглядаються як соціальні системи і водночас як легітимні політичні організації, що мають відповідні ресурси для оголошення війни та укладення договорів. Конфліктні або кооперативні відносини між найбільш великими державами становлять сутність міжнародних відносин, динаміка яких постійно змінюється, що залежить від зміни співвідношення сил між ними. Реалісти вважають, що сильні держави діють у рамках своїх можливостей, а слабкі роблять лише те, що їм дозволяють решта. При чому стан міжнародних відносин визначається взаємодією між нечисленними великими державами, а жертвами конфліктів між ними стають слабкі країни. Причини цих конфліктів можуть бути різними: боротьба за матеріальні ресурси, територію або морські

комунікації, але всі вони передбачають встановлення контролю за поведінкою інших учасників міжнародних відносин шляхом застосування військової сили. За словами класика політичного реалізму Г. Моргентау, «в міжнародній політиці військова сила, як загроза чи потенціал, є найважливішим фактором, що забезпечує політичну могутність держави» [1, с. 29-30].

Завершення «холодної війни», ліквідація біполярної системи і, відповідно, посилення взаємозалежності світу не призвели до зменшення конфліктів і війн та остаточної перемоги моральних і правових норм у міжнародній політиці. Домінантна роль держав у світовій політиці, навіть за умов посилення транснаціоналізації у міжнародних відносинах, не зазнала суттєвих змін. Тому **реалістична парадигма як пізнавальна традиція, що фокусує увагу дослідників на проблемах збройних конфліктів і війн, залишається головною в міжнародно-політичній науці.**

Наукові позиції представників ліберально-ідеалістичної парадигми з цього питання суттєво відрізняються. У працях американських дослідників Р. Кларка, Л. Сона, Р. Кеохейна, і Дж. Ная ідеї провідної ролі економічної взаємозалежності та міжнародного права позиціонуються як раціональний підхід до аналізу сучасних міжнародних відносин. Теза прихильників ліберально-ідеалістичної парадигми полягає в тому, що сучасну державу не можна розглядати як головного учасника світової політики за умов зростання транснаціональних відносин і процесів глобалізації. Відсутність у міжнародних відносинах центральної влади і єдиного центру прийняття рішень ліберали трактують як падіння ролі державних акторів світової політики. Натомість вони пропонують плюралістичний підхід до зовнішньополітичних принципів і цільових установок недержавних акторів, які характеризуються зростанням тенденції до співробітництва у сфері регулювання міжнародних конфліктів і формуванням демократичної світової спільноти. Відповідно до ліберально-ідеалістичної парадигми, світова спільнота демократичних держав цілком здатна вирішувати та регулювати міжнародні конфлікти мирними засобами. У цьому контексті головним предметом наукових дискусій є «створення системи колективної безпеки на основі добровільного роззброєння і взаємної відмови від війни як інструменту міжнародної політики, системи, яка дозволить покінчити зі світовими війнами та збройними конфліктами між державами» [2, с. 108].

Світова реальність демонструє безпідставність тверджень про настання ери пацифізму та ідеалістичних принципів міжнародного життя – панування права та захисту прав людини. У сучасному світі, який переповнений різними за своєю інтенсивністю збройними конфліктами, їх трактування з позицій ідеалістичної парадигми виглядає політичним анахронізмом. У науковому вимірі існування **ліберального підходу до аналізу проблем війни та миру є цілком виправданим і таким, що дозволяє здійснювати її політологічну класифікацію.**

Модернізм і глобалізм сформували нову методологію дослідження війн і політичних конфліктів. У розвиток теорії конфліктів значний внесок зробили

К. Боулдінг, Б. Броді, Р. Дарендорф, К. Дойч, Л. Козер, Д. Крісберг, а також інші американські та європейські представники соціально-політичної науки.

Модернізм як пізнавальна традиція в політології міжнародних відносин має свою предметну сферу, розуміючу структуру і референтний історичний період. Науково-технічна революція, кульмінація якої припадає на 60-рр. ХХ ст., визначила «науковий метод» єдиним засобом дослідження суспільного життя. Пізнавальні традиції ідеалізму та реалізму були визнані теоретиками «постіндустріального суспільства» «спрощеними смисловими структурами», що «ґрунтуються на переконаності у володінні абсолютною істиною, закликаючи до тотально-перетворюючої соціальної дії» [3, с. 401]. Таким парадигмам модерністи протиставляли складні, позитивні та апробовані методи наукового теоретизування, оскільки вважали, що тільки наукове пізнання спроможне дати адекватне відображення міжнародно-політичних процесів.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. *глобалізм як концепція і процес уніфікації структурно-функціональної системи міжнародних відносин стали домінантною традицією в політичній науці*. Така пізнавальна традиція і метод теоретизування спонукає дослідників сприймати світ у його планетарній цілісності та неподільності всіх структурних елементів: політичних, геополітичних, економічних, расово-етнічних, соціокультурних тощо. Комплексна взаємозалежність і неподільність світової спільноти проголошується глобалістами як настання нового періоду історії. Віра у єдиний фундаментальний і моральний світовий порядок, на відміну від міжнародного порядку, стає науковим кредо прихильників концепції «світового суспільства» Х. Булла.

У цьому зв'язку постає питання щодо можливості використання матеріальних ресурсів і територій без застосування військової сили. Відповідно до теорії «комплексної взаємозалежності» Р. Кеохейна і Дж. Ная, значення військового потенціалу у сучасних міжнародних відносинах стає мінімальним. Лише на рівні забезпечення глобальної безпеки військова сила відіграє вирішальну роль. Теж саме стосується великих соціально-політичних конфліктів, вирішення яких може призвести до повернення збройної сили як головного інструменту зовнішньої політики держави. Взагалі, в критичні моменти міжнародного життя останнє слово залишається за збройною силою. До таких моментів відноситься також проблема володіння енергетичними ресурсами, де «застосування зброї може набути вирішальної ваги» [4, с. 29, 30].

Отже, «комплексна взаємозалежність» глобалізованого світу не рятує його від ризиків застосування військової сили, навіть в обмеженому обсягу. *Асиметрія та ієрархічність у сучасних міжнародних відносин має стаціонарний характер, тому побудова нового світового порядку на засадах взаємозалежності без урахування військово-політичної нерівності держав світу та конфліктів між ними можлива лише в теоретичній площині*.

Інший парадигмальний підхід щодо проблем глобальної безпеки презентовано концепціями глобалізації (globalist theoretical perspective), які були розроблені переважно американськими політологами і набули

актуальності в міжнародно-політичній науці на початку XXI ст. У результаті з'явилися нові концептуальні пояснення таких феноменів мультиполярного світоустрою, як *гібридна війна, комбінована війна та необмежена війна* [5, 6, 7].

Актуальність дослідження цих феноменів цілком очевидна. Так, один з авторів концепції «гібридної війни» американський військовий аналітик Ф. Хоффман, яку він опрацював у 2007 р., намагався описати тактику терористичних груп і повстанських сил, зокрема в Афганістані та Іраку. На його думку, «майбутні глобальні загрози можуть більшою мірою характеризуватися як гібридне співвідношення традиційних і нерегулярних стратегій, які будуть плануватися та виконуватися у децентралізований спосіб за участю недержавних акторів із застосуванням одночасно простих і складних технологій, внаслідок чого сучасні конфлікти стануть мультимодальними та багатоваріантними, що виходять за межі простої конструкції ведення збройного конфлікту чи війни» [5, с. 21-22].

Гібридна війна з поєднанням партизанської війни й тероризму з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором щодо обраній для агресії держави внутрішніх протиріч і конфліктів з подальшим їх використанням заради політичних цілей, які досягаються звичайною війною. Це дає змогу країні-агресору маніпулювати міжнародною думкою, а країні, на яку спрямована агресія, неможливо адекватно реагувати на загрозу, оскільки юридичної підстави нібито нема (не оголошено військового стану). Гібридна війна планується під стратегію інформаційної війни, коли здійснюється побудова такої реальності, за якою противника оголошують суб'єктом приреченим на знищення. Отже, метою гібридної війни є не стільки завоювання як таке, скільки створення хаосу, і стану безперервного конфлікту. В ході такої війни використовуються постановочні воєнні дії, призначені для демонстрації в ЗМІ. У категоріях політичної науки сутність гібридної війни полягає у знищенні державної і громадянської ідентичності країни-суперника. Подібний тип війни знайшов відображення і був досліджений в публікаціях і наукових працях українських дослідників [8; 9].

У 2014-му році, коли Російська Федерація здійснила інтервенцію щодо України, на Заході спочатку відбулось певне збентеження через анексію Криму. Згодом, після вторгнення Росії на Донбас, виникло питання щодо визначення природи цього конфлікту: класична війна, «конфлікт ідентичностей», або щось інше. У сучасній політології можна відзначити «революційну парадигму» чи парадигму «пертурбації світового простору», але реально вони не відображають природу конфлікту на Сході України. Тоді й був застосований термін «гібридна війна», який офіційно ідентифікував таку форму асиметричних дій. Хоча цей термін не зовсім адекватний військово-політичній реальності, але він найкраще характеризує змішаний тип війни. Відомо, що у війнах використовуються як військові, так і невійськові засоби на кшталт

гуманітарної допомоги, дипломатичної діяльності, відповідних акцій у соціальних мережах тощо.

Оскільки революції, в тому числі й «кольорові» часто-густо приводять до стану тривалої громадянської війни, доцільним буде відмітити її полемологічний аспект на прикладі створення та функціонування так званих ЛНР и ДНР. Річ у тім, що війна сприяє не тільки мілітаризації економіки та політичної системи цих квазі-республік, але й справляє негативний вплив на соціальне життя громадян. Громадянська війна, дозволяє відзначитися тим людям, для яких сирне життя в соціальному плані є непривабливим і не має особливого значення. У разі успіху вони перетворюються на «лордів війни» («war lords»), яким підпорядковуються тисячі людей і які контролюють великі території, фактично виконуючи там роль верховної влади. В зонах проблемної державності влада «лордів війни» нерідко стає вагоміше за владу місцевих політиків, бізнесменів і чиновників. Вони користуються підтримкою центральних владних структур – з боку тих, хто більш зацікавлений у продовженні війни, ніж в примиренні – різного типу політиків, чиновників і олігархів. На думку деяких політичних аналітиків, реалізація Мінських угод може отримати міжнародне визнання навіть в обмеженому форматі на прикладах Придністров'я Абхазії і Південної Осетії [10, с. 91-92].

У середовищі сучасних політологів і експертів поширюється концепція «демократичної» війни, яку розглядають як механізм ненасильницького переділу світових ресурсів. Адепти досить популярної нині концепції вважають, що її практична імплементація здійснюється в межах пострадянського простору, де з 90-их рр. ХХ ст. відбуваються геополітичні трансформації і «кольорові» революції [11].

Дійсно, боротьба за ресурси планети ведеться на всіх фронтах: політичному, економічному, воєнному, інформаційному, релігійному, психологічному тощо. Діяльність урядових і неурядових організацій, міжнародних фондів і рухів значно активізувалась після розпаду СРСР з метою перерозподілу сфер світового впливу, людських і матеріальних ресурсів. Погляд на міжнародні відносини як на ареал різноманітних конфліктів добре відомий в науці і представлений в працях класиків західної політології і соціології.

Класифікація війн передбачає визначення цього явища як особливого стану суспільства, пов'язаного зі зміною відносин між державами та переходом до етапу застосування військової сили для досягнення політичних цілей. Воєнно-політична наука детермінує війни за 1) масштабами, територіальним простором і кількістю учасників – на світові, регіональні та локальні; 2) за воєнно-політичними цілями та міжнародно-правовою легітимністю – на війни справедливі (оборонні) та несправедливі (агресивні); 3) за використанням засобів війни (звичайна чи ядерна зброя). Дані характеристики є об'єктивними критеріями збройного конфлікту.

«Прикладом війни за масштабом є *світова війна* – збройне глобальне зіткнення між коаліціями, союзами, блоками провідних держав, яке охоплює

більшу частину світу та інтереси усієї світової спільноти. Світова війна може відбуватися на усіх континентах, океанічному та навколотемному космічному просторах. Вона характеризується високою ймовірністю переростання в ядерну війну (зброя масового враження) з великою кількістю жертв.

Регіональна війна – збройне зіткнення за участю двох або декількох держав, яке здійснюється в межах регіону національними чи коаліційними силами для досягнення важливих воєнно-політичних цілей з використанням як конвенціональних, так і ядерних засобів враження.

Локальна війна – обмежена за масштабами та цілями стосовно інтересів великих держав і стратегічних обставин, у якій на беруть участь дві або декілька держав у межах їх територій, як правило, за підтримкою великих держав [12, с. 75-76].

У політичній науці порівняно нещодавно з'явився термін **«цивілізаційна війна»** – збройне зіткнення між світовими цивілізаціями. Іншими словами, це збройний конфлікт між культурними спільнотами народів і етносів, які поєднані спільною історією, релігією та основними соціальними цінностями. Такі війни ведуться державами, що представляють окремі цивілізації – європейську, ісламську, православну, конфуціанську. Цілями міжцивілізаційної війни можуть бути спроби засобами збройного насилля нав'язати соціокультурні цінності (ідеологію) однієї цивілізації іншій або захопити та знищити цивілізацію. В історії людства таких спроб було чимало – від спроб розширення еллінської цивілізації до хрестових походів, знищення цивілізації ацтеків інків і майя, а також сучасних спроб створити Світовий Халіфат або Ісламську державу.

Згідно з відомою концепцією С. Хантінгтона, війни майбутнього – це війни між культурно-цивілізаційними спільнотами за схемою «Захід-Схід». Хоча концепція зазнала всебічної критики, її прихильники вважають, що зіткнення цивілізацій є потенційною причиною нестабільності і глобального конфлікту в мультикультурному світі. Утім збройні конфлікти на Балканах і Близькому Сході, конфліктогенні ситуація навколо Корейського півострову, рецидив «холодної війни» між США та Китаєм, а також інтервенціоністська політика Російської Федерації свідчать, що небезпека переростання локальних конфліктів у глобальний мають об'єктивні причини незалежно від постулатів авторитетних політологів.

Отже, **замість евентуальної консолідації головних суб'єктів міждержавної і міжцивілізаційної взаємодії цілком імовірна поляризація впливу великих держав і цивілізацій на формування постглобалізаційного світового простору.**

Список використаних джерел і літератури:

1. Morgenthau H. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 3rd edition. N.Y. : Alfred A. Knopf, 1963. 630 p.
2. Циганков П. А. *Теория международных отношений: Учеб. пособие*. М. : Гардарики, 2003. 590 с.

3. Bell D. *The End of Ideology : On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties* . 2nd ed. Cambridge ; London : Harward University Press, 1988. 540 p.
4. Keohane R., Nye J. *Power and Interdependence*. 2nd ed. N.Y. : Harper Collins Publ., 1989. 315 p.
5. Hoffman F. *Conflict in the 21 st Century: The Rise of Hybrid War*. Arlington : Potomac Institute for Policy Strategies, 2007. 72 p.
6. Mandell L. The Third Wave of Globalization Theory. *International Studies Review*. 2007. Vol. 9. No. 2. P. 173-196.
7. Rácz A. Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist. *The Finnish Institute of International Affairs*. 2015. URL: http://www.fiia.fi/en/publication/514/russia_s_hybrid_war_in_ukraine/
8. За матеріалами: *Гібридна війна*. URL: <https://tribuna.pl.ua/news/5-oznak-gibridnoyi-vijni>; http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489/2220; <https://tyzhden.ua/World/222024>
9. *Світова гібридна війна: Український фронт* / Гол. ред. В.П. Горбулін. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
10. Сальников В. И. ЛНР и ДНР: в поисках методологии исследования. *Журнал исторических, политологических и международных исследований*. 2016. № 3 (59). С. 89-95.
11. Дудчак А. В., Маначинский А. Я. *Третья мировая: «Демократическая» война, как механизм ненасильственного передела мировых ресурсов*. К. : ЧП «Золотые ворота», 2011. 293 с.
12. *Военная сила в международных отношениях. Учебное пособие* / Под общ. ред. В. И. Анненкова. М. : Русавиа, 2009. 490 с.

УДК 327.5

Толстов С. В.

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ США ЗА ЧАСІВ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

Після Другої світової війни європейська політика США формувалася під впливом декількох взаємопов'язаних і умовно симетричних факторів, таких як загострення геополітичних протиріч з СРСР, який консолідував сферу впливу в Центральній Східній Європі, прагнення до домінування, в рамках якого адміністрація США відмовилася від ізоляціонізму й проголосила доктрину глобального лідерства, та вплив німецької проблеми, яка стала основним каталізатором напруженості у відносинах між Сходом і Заходом.

Поряд з проголошенням довгострокової стратегічної мети підризу радянської системи, політика США в Європі передбачала стабілізацію ліберальних демократій в країнах Західної Європи і запобігання приходу комуністів до влади в цих країнах. Іншим важливим напрямком було гальмування «радянзації» країн Центральної і Східної Європи і підтримка в них антикомуністичних сил. Утримуючись від прямої військової конфронтації з